

## Konuşma Çözümü: Haber Tartışmalarında Politikacıların Kaçamak Yanıt Stratejileri ile Sunucuların Karşı Stratejileri

Alev Yemenici

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

### 1. Giriş

Özel kanallarda yayınlanan haber tartışmalarında sunucu(lar) genellikle bir ya da daha çok politikacıyı, devlet yetkilisini ya da izleyici kitlesinin yakından tanıdığı politik çevre içinde ünlenmiş kişiyi<sup>1</sup> tartışma programlarına konuk etmektedirler. Haber tartışması sırasında katılımcılar stüdyoda bulunabilirler, tartışmaya canlı telefon ya da televizyon bağlantısı yoluyla katılabilirler. Bu programlar kalabalık bir izleyici kitlesine ulaşmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede sunucuların tartışma programının adının belirlediği konu doğrultusunda sorular sorması, katılımcıların ise bu soruları, izleyici kitlesinin aydınlanması, bilgileneceği amacıyla yanıtlaması beklenmektedir.

*Haber tartışmalarının en temel özelliği soru-yanıt düzeninin önceden belirlenmiş olmasıdır* (Greatbatch, 1986). Buna göre sunucular soru sormakla, katılımcılar da bu soruları yanıtlamakla yükümlüdürler. Sunucular haber tartışmalarının kurumsal niteliğinin (bkz. Heritage ve Greatbatch, 1991) belirlemiş olduğu üzere tartışma konusunu yönlendirirler, sapmaları gözler ve gerektiğinde müdahale ederler. Bu doğrultuda, katılımcıların soruların belirlediği çizgiden sapmamaları, konu değişikliği yapmamaları beklenmektedir (Greatbatch, 1986).

Ancak her zaman katılımcılar sunucuların sorularını doğrudan yanıtlamaz, kaçamak/dolaylı (evasive/indirect) yanıtlar vermeyi yeğleyebilirler. Katılımcılar belirli stratejiler kullanarak izleyici üstünde sorunun yanıtını veriyormuş gibi bir izlenim yaratabilirler; zaman zaman soruları dolaylı olarak yanıtlama konusunda direnebilirler. Deneyimli sunucular ise katılımcıların stratejilerini algılayarak ya da izledikleri yolu gözlemleyerek sorularının yanıtını almak amacıyla karşı (countering) stratejiler kullanırlar.

### 2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, ele alınan örnekler özelinde Türkiye'deki özel televizyon kanallarında yayınlanan politik içerikli haber tartışmalarında katılımcıların kendilerine yöneltilen soruları yanıtlarken ne derecede kaçamak/dolaylı yanıt verdiklerini ve kaçamak yanıt verirken kullandıkları stratejileri incelemektir. Ayrıca sunucuların kaçamak yanıtlarla karşılaştıklarında aldıkları tavırların ve katılımcıların sorularını yanıtlamalarını sağlamak amacıyla kullandıkları karşı stratejilerin betimlenip incelenmesi de bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

<sup>1</sup>Bundan böyle tartışma programlarına katılan politikacılar, devlet yetkilileri ve politik çevrede ünlenmiş konuklar için "katılımcı" sözcüğü kullanılacaktır.

### 3. Veri

Geniş kapsamlı bir araştırmaya veri tabanı oluşturmak üzere Aralık 1996-Temmuz 1998 tarihleri arasında özel televizyon kanallarında (Kanal 7, Flash TV, Show TV, Kanal D, HBB, Star TV gibi) yayımlanan politik ağırlıklı toplam 13 saat uzunluğunda, 12 haber ve tartişma programı videoya kaydedilmiş, ve bu programlar çevrimetin biçimine dđnüřtürülmüřtür. Bu çalışmada incelenen örnekler, yukarıda adı geçen geniş kapsamlı araştırma için oluşturulan veri tabanından alınmıştır.

### 4. Yöntem

Clayman (1993) ve Harris (1991) gibi araştırmacılar politik tartişmalarda verilen kaçamak/dolaylı yanıtların sınıflandırılmasının, hangi yanıtın doğrudan soruya verilmiş yanıt olduğunun ya da hangi yanıtın kaçamak yanıt olduğunun kesin çizgilerle belirlenemeyeceğini vurgulamışlardır. "Evet/Hayır" sorularının yanıtları belirgin olsa da "Neden/Niçin" sorularının yanıtları büyük çapta açıklama, betimleme, örnekleme ve ayrıntı gerektirebileceğinden bu tür soruların yanıtlarının sınıflandırılması kolaylıkla kesinlik kazanamamaktadır (Harris, 1991). Bu yüzden bu çalışmadaki veri tabanı incelenirken Harris (1991)'in, Clayman (1993)'in ve Greatbatch (1986)'in kullandıkları çözümlene yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Sunucu sorularına verilen yanıtların kaçamak/dolaylı yanıt niteliğinde olmaması, dolaysız yanıt niteliği taşıması için yanıtların soruyla ilintili olması, bağlaşık ve bağdaşık olması ve sorunun belirlediği konu çizgisinden sapmaması gerekmektedir. Ancak bu özellikler tek başlarına yanıtların niteliklerini saptamaya yetmemektedir çünkü bağdaşık ya da bağlaşık olup da bir sorunun doğrudan yanıtı olmayan kullanımlar vardır (Harris, 1991: 79).

Harris (1991: 87) yanıtları, en dolaysız yanıttan en kaçamak yanıtta doğru aşağıdaki gibi sıralamıştır:

#### En Dolaysız Yanıt



1."evet," "hayır," "tabii," "haklısınız" gibi onay belirteçleri içeren ya da yanıtlarda "evet" ya da "hayır" beklenirken bunların yerine soruda geçen anlatımların aynen yansıdığı görülen yanıtlar; soru "ya da," ve "yoksa" gibi bağlaçlar içerdiğinde katılımcıyı görüşlerden birini seçmeye zorlayan dolaysız yanıtlar;

2.katılımcıların "neden/niçin" sorularını aranan bilgi değeriyle yanıtladıkları dolaysız yanıtlar;

3.anlama çıkarım sonucu ulaşılabilen (katılımcının yanıtı "evet" ya da "hayır" a asında bir noktada ise ya da yanıttan "evet" veya "hayır" anlamı çıkarımlanabiliyorsa) ya da "neden/niçin" sorularına karşılık olarak yanıtın çıkarımlanabildiği dolaylı yanıtlar;

4.ne "evet" ne "hayır" anlamının ne de soru karşılığı olabilecek bir bilginin çıkarımlanamadığı, ancak yanıtın konu, önsayıltı ve edimsel açılardan bağdaşık olduğu ve bağlaşıklık özelliği gösterdiği dolaylı yanıtlar;

#### En Kaçamak Yanıt



5. sunucuların sorularında gizli bir ya da birden çok önsayıltının ya da sorunun edimsel etkisinin sorgulandığı meydan okuma niteliğindeki yanıtlar.

Yanıtlarda soruların edimsel etkisi sorgulanıyorsa o zaman bu sorular en dolaylı/kaçamak yanıtlar olarak nitelendirilmektedir (Harris, 1991). Harris'e göre sunucular bu yaklaşımları sezinlemekte ve bu yüzden de katılımcıları sorularını yanıtlamaya zorlarken "evet/hayır" sorularını yeğlemektedirler. Harris'in ölçütünde dikkat çeken bir nokta, sorularla tamamen ilintisiz olup konu değiştirmeni amaçlayan yanıtların hiç bir kategoriye alınmamış olmasıdır.

Greatbatch (1986)'e göre katılımcılar tartışma konusunun izlediği çizgiyi yönlendirmek amacıyla konu değiştirmeyi gerçekleştirirler. Bu çerçevede katılımcılar sunucunun sorusunu yanıtlamadan hemen önce ya da soruyu yanıtladıktan hemen sonra konunun akışını değiştirme eğilimi gösterebilirler (Greatbatch, 1986). Katılımcılar yanıt öncesi konu değiştirmeyi (pre-answer agenda shifting) yaparken konuşmalarının izleyeceği çizgiyi kısaca dile getirdikten sonra sunucunun sorusunu daha sonra yanıtlayacaklarını söyleyerek sunucunun bu yaklaşımlarına karşı çıkmasını engellerler. Yanıt sonrası konu değiştirmeyi (post-answer agenda shifting) ise açıkça ya da örtük biçimde gerçekleştirilebilir. Açıkça yapılan konu değiştirmeyi katılımcının soruyu yanıtladıktan sonra yeni konu başlığını belirlemesi anlamına gelir. Örtük konu değiştirmeyi ise herhangi bir uyarı ya da konu belirlemesi yapılmaz, katılımcı soruyu yanıtladıktan sonra aniden konu çizgisini değiştirir. Buna ek olarak sunucuların sorularının belirlediği konu çizgisinden tamamen sapıldığı, soruların yanıtlanmadığı ve konuşmanın katılımcıların istedikleri doğrultuda yönlendirildiği durumlar da vardır (Greatbatch, 1986: 445).

Clayman (1993) katılımcıların sorulara dolaylı biçimde yanıt vermek istediklerinde soruları yeniden biçimlendirme (reformulation) yoluna gittiklerini saptamıştır. Ancak katılımcılar uzun ve karmaşık soruları yanıtlamak amacıyla da bu yöntemi kullanmaktadırlar.

Yeniden biçimlendirme işleminin temel özelliklerini kısaca belirtelim (Clayman, 1993):

1. Sorunun yeniden biçimlendirilmesi genellikle yanıtta bağımsız bir tümce ya da tümcecik olarak karşımıza çıkar.
2. Yeniden biçimlendirme sırasında sunucunun yönelttiği soru ya da bu sorunun sadece bir yönü ele alınır; soru açıklanır ya da yeni bir bakış açısıyla (representation) aktarılır. Tıpkı açıklamalar gibi yeniden biçimlendirmeler de soruyu sözcük sözcük yinelemeyi amaçlamaz. Bu işlem sırasında sorunun karakteri değişime uğrar. Bazan yeniden biçimlendirme sırasında soru özetlenir. Bazan da uzun ve karmaşık bir sorunun sadece bir tek yönü ele alınır, söz gelimi soruda yer alan bir tek sözcük; iki bölümden oluşan bir sorunun bir bölümü ya da soruyu oluşturmak amacıyla bir tümcede aktarılan genel bilgi de bu amaçla kullanılabilir.
3. Katılımcılar yeniden biçimlendirme yoluyla daha sonra yapacakları konuşmaya giriş yapmayı da amaçlayabilirler. Katılımcılar yeniden biçimlendirme sırasında sunuculardan sorularının anlaşılıp anlaşılmadığını belirtmelerini beklemezler çünkü yeniden biçimlendirme soru kipi içermez.

- Katılımcılar yeniden biçimlendirme işlemini bitirdiklerinde sunuculardan onay da beklemezler ve konuşmalarını aralıksız sürdürürler.
4. Yeniden biçimlendirme sonrasında yer alan konuşma sunucunun sorusu üstüne değil sorunun yeniden biçimlendirilen şekli üstüne kurulur. Bu da Schegloff ve Sacks (1973: 319)'ın şu yorumuyla doğru orantılıdır: dil etkileşimi sırasında, bu etkileşime yönelik olarak yapılan tüm dilsel katkıları geride kalmış etkileşim olayları değil en son konuşma konusu belirler (Clayman, 1993: 163-165).

Sorular karmaşık ise ya da yanıtlar sorunun belirlediği konu başlığından sapıyorsa yanıtın soruya uygunluğu bir sorun oluşturabilir. Bu tür durumlarda Clayman (1993)'e göre soruların yeniden biçimlendirilmesinin temel nedeni soru ile onu izleyen, sorunun yanıtını içermesi beklenen konuşma arasında bir bağ kurma çabasıdır. Böylelikle soru yeniden biçimlendirildikten sonra gelen konuşma sorunun yanıtıymış gibi algılanır. Bir başka deyişle yeniden biçimlendirme soruyu izleyen konuşmanın yanıt olduğu izlenimini verir. Böylelikle katılımcılar zaman zaman yanıtlarının soruyla doğrudan ilintili olduğu izlenimini yaratarak konu çizgisini değiştirebilmektedirler.

Soruların yeniden biçimlendirilmesi konu çizgisini farkedilmeyecek biçimde değiştirebilir (Clayman, 1993: 165). Bu örtük değiştirimler dikkat çekici olmadığından sunucu eğer çok deneyimli değilse katılımcının yanıtının kaçamak olduğunu anlamayabilir. Katılımcılar soruları örtük biçimde yeniden biçimlendirirken şu özellikler dikkat çekicidir:

1. *Özet vererek konu değiştirimini sağlamak:* Sorunun yeniden biçimlendirilmesinin kaçamak yanıt verme amaçlı olup olmadığı, sorunun belirlediği konu çizgisiyle yeniden biçimlendirilen sorunun ortaya koyduğu konu çizgisi arasındaki benzerlik ve farklılıkla belirlenebilir. Bazen katılımcılar soruyu değiştirerek aktarmak yerine özetleyerek fark edilmesi zor çok küçük sapmalarla sorunun belirlediği konu çizgisinden adım adım sapabilirler.
2. *Daha önce konuşulanlara dönerek konu değiştirimini sağlamak:* Katılımcılar bir kaç bileşenden oluşan bir sorunun ilk bileşenini yanıtlamaya başlayıp sorunun geri kalanını yanıtlamayabilirler. Bu, yanıt sürecinin başında algılanmaz ve kaçamak yanıt verilmekte olduğu dikkat çekmez.
3. *İleri sürülen fikre katılma ya da katılmama yoluyla konu değiştirimini sağlamak:* Yeniden biçimlendirilen sorular bağımsız tümceler biçiminde olabildiği gibi içeyleşik olarak da karşımıza çıkabilirler. Clayman (1993: 182), katılımcıların önce belirtilen fikre katıldıklarını ya da katılmadıklarını belirten onay belirteçleri yoluyla ("kesinlikle haklısınız"; "söylediklerinize tamamen katılıyorum" ya da "bu konuda size katılmıyorum" gibi) bir giriş yaptıklarını ve ardından sorulan soruyu bu katılma-katılmama eyleminin içine yerleştirerek yeniden biçimlendirme yoluna gittiklerini saptamıştır (Clayman, 1993: 177-183).

Katılımcıların sorularına kaçamak yanıt verdiklerini ve konu çizgisini kendi

istekleri doğrultusunda belirlediklerini sezinleyen sunucular karşı stratejiler geliştirmişlerdir. Söz gelimi, sunucular sorularının yanıtını almak amacıyla katılımcı konuşmasını tamamladığında aynı konu çizgisini izleyen bir dizi soru sorabilirler ya da yeni bir konu belirleyerek bu çerçevede soru oluşturabilirler (Greatbatch, 1986: 449). Bazan sunucular yeniden biçimlendirme başlar başlamaz konunun saptırıldığını kestirmekte ve katılımcının hemen sözünü keserek sorularını yinelemektedirler. Bu çok başvurulmayan ancak kaçamak yanıtları hemen engellemeyi amaçlayan bir stratejidir; sunucular söz keserek kaçamak yanıtları engellemeye çalışmaktadırlar. Bu dilsel davranış kaba ve terbiyesiz olarak nitelendiğinden sunucular genellikle bu stratejiyi yeğlememektedirler (Clayman, 1993: 174). Bir başka strateji ise sunucunun katılımcının kaçamak yanıt vermekte olduğunu açıkça dile getirerek kaçamak yanıt vermesini engellemesidir (sanctioning, Clayman, 1993, Greatbatch, 1986). Sunucular sorularını yanıt öncesi ya da sonrası yapılan konu değiştirmeleri sonucunda seçilen konu çerçevesinde de biçimlendirebilirler ya da eski konuya dönüş yapabilirler. Ancak sunucunun sorusu tümünden yanıtsız kalmışsa o zaman bir karşılık stratejisi olarak katılımcının kaçamak dilsel davranışı açıkça dile getirilir ve yanıtlanmamış soru yeniden biçimlendirilerek katılımcıya yöneltilir (Greatbatch, 1986).

### 5. Örnekler ve Yorumlar

Aşağıda verilen örnekler, yukarıda ayrıntılı bir biçimde açıklanmış olan çözümleme yöntemleri kullanılarak bitişik çiftler (adjacency pairs) başlığı altında yer alan soru-yanıt bütünü çerçevesinde incelenmektedir. Bu çalışmada "soru" edin tanımlanırken sunucuların sorularında soru kipinin dışında başka özellikler de belirleyici olmuştur. Sözelimi, sunucuların bildirme tümceleri katılımcıyı "evet" ya da "hayır" diyerek belirtilen görüşe katılmaya ya da görüşü yadsımaya zorladığında bu tür kullanımlar soru işlevi yüklediklerinden soru olarak nitelendirilmiştir. Bir başka deyişle, haber tartışmaları ortamında katılımcılardan yanıt bekleyen ancak soru kipi içermeyen kullanımlar da soru olarak adlandırılmıştır (Harris, 1991).

Aşağıda sunulan ilk örnekte sunucu (S) konuğu MİT Eski İstanbul Bölge Sorumlusu NG'ye Abdullah Çatlı'yı tanıyıp tanımadığına, komisyona bilgi verirken bu konudan söz edip etmediğine ilişkin sorular sormaktadır. Ancak NG ilk olarak MİT görevlisi olarak çalışanların emekli bile olsalar MİT'e ait bilgileri "ifşa etmeleri" durumunda "ceza-i müktezim muamele" görececeklerini belirtir.

#### Örnek 1: SHOW TV

- (1) S: Yani bilgiler içersinde Abdullah Çatlı'dan bahsediliyor mu Abdullah Çatlı'yı
- (2) tanıyıp tanımadığınızdan bahsediliyor mu?

- (3) NG: <sup>2</sup> [Valla ben Abdullah atlı'yı da tanımam  
 (4) kimseyi de tanımam bi kere bunlar konuşulacak Őeyler değil,  
 (5) S: Sizin bugün komisyondaki toplantı esnasında devlet içersinde istihbarat  
 (6) örgütü içersinde beş bin atlı var dediğiniz söyleniyor, öyle bir ifadeniz oldu  
 (7) mu efendim komisyonda daha doğrusu böyle bir bilgi verdiniz mi?  
 (8) NG: Efendim 50 sene devlete hizmet etmiş bunun bir sürüsünü orduda istihbarat  
 (9) başkanlığında 20 küsur senesini Genel Kurmay'ın dışında Milli İstihbarat  
 (10) Teşkilatı'nda yurt içi yurt dışı görevlerde çalışmış bir insan olarak böyle bir lafı  
 (11) benden nasıl beklerler? Ben böyle bir laf söy söyleyebilir miyim?  
 (12) S: Yani böyle bir beş bin atlı var şeklinde  
 (13) NG: [olur mu efendim olur mu olur mu olur mu  
 (14) efendim olur mu? atlı yani yani bunu u bu şekilde ifade etmek ancak cahil  
 (15) istihbarattan anlamayan bu memlekete hizmeti görev edinmemiş, Őeref ve  
 (16) haysiyetten yoksun insanlar söyler,

Örnekte görüldüğü gibi sunucu konuğuna bir evet/hayır sorusu yöneltmiştir (1. ve 2. satırlar). NG bu soruyu doğrudan yanıtlayacağına Abdullah atlı'yı tanımadığını açıklar. Ancak Abdullah atlı ile NG arasında olabilecek bir tanışıklık ilişkisi ya da Abdullah atlı'dan komisyonda söz edilip edilmediği açıklıkla dile getirilmemektedir. NG'nin sorulan evet/hayır sorusuna karşılık oluşturan bu yanıtından ne "evet" ne "hayır" anlamı ne de sorunun karşılığı olabilecek bir bilgi çıkarılamamaktadır. Buna ek olarak NG "bunlar konuşulacak Őeyler değil" (4. satır) diyerek sunucuya ve sorunun edimsel etkisine meydan okuyan bir tavır benimsemiştir. Bu da Harris'in çözümleme çatısında belirtildiği gibi katılımcının yanıtının son derece kaçamak bir yanıt olduğunu vurgular. Ancak yanıt konu, önsayıltı ve edimsel açılardan bağdaşıktır ve bağlaşıklık özelliği göstermektedir (Harris, 1991).

Bu kaçamak ancak meydan okuyan yanıt karşısında sunucu az önceki sorusunun yanıtını araştıran bir başka soru sormak yerine NG'ye yeni bir evet/hayır sorusu yöneltir (5-7. satırlar). NG yine bir önceki yaklaşımı çizgisinde doğrudan evet ya da hayır diyerek soruyu yanıtlamak yerine bir takım açıklamalar yapar (8-11. satırlar). Bu açıklamalar NG'nin konuyu kendi istediği çizgiye taşıdığını bir göstergesidir. NG örtük biçimde yaptığı konu değiştirimi (Greatbatch, 1986) sırasında elli yıldır devletin değişik kademelerinde hizmet verdiğini vurgular. Sorunun araştırdığı konu ile yanıtın bu noktaya kadar dile getirdiği konu arasında açık biçimde bir bağ kurulmamıştır. Hemen ardından NG soru gibi görünen ancak söylemek istediklerini daha vurgulu aktarmasına yarayan ve edimsel etkisi yadsıma olan bir anlatım kullanır (10. ve 11. satırlar). Böylece NG vurgulu bir biçimde, elli

<sup>2</sup> evrimetin oluştururken kullanılan noktalama ögeleri için bkz. Yemenici, 1998.

yıl devletin çeşitli kademelerinde hizmet vermiş saygın bir kişi olarak kendisinin böyle bir söz söyleyemeyeceğini dile getirmeyi hedeflemektedir. Bu yanıt "hayır" izlenimi yaratmayı amaçladığından Harris (1991)'in kullandığı ölçekte 3. derecede dolaylı/kaçamak yanıt kategorisine bir örnek oluşturmaktadır. Sunucu ise NG'nin kaçamak yanıt stratejisini algılayarak bir önceki sorusunu yeniden biçimlendirir ve bu kez doğrudan "hayır" yanıtı alabilmek amacıyla NG'ye yöneltir (12. satır). Bu kez NG sunucunun sözünü keserek beş yineleme biriminden oluşan vurgulu bir anlatımla içinden "hayır" anlamı çıkarılacak biçimde yarım kalan soruyu yanıtlar (13. satır). NG bu noktada sunucunun sorusunu tamamlamasını beklemeyerek haber tartışmalarının kurumsal niteliğinin belirlediği soru-yanıt düzenini bozmuştur. Bunun hemen ardından NG bir önceki vurgulu anlatımını sürdürerek kendi görüşlerini aktarmaya geçer. Böylelikle NG'nin konuşma çizgisini istediği biçimde yönlendirdiği görülmektedir.

Bir başka örnekte sunucu konuğu Diyarbakır milletvekili olan AA'ya, uyuşturucu kaçakçısı Hüseyin Baybaşı ile birlikte fotoğrafının basılması üzerine Hüseyin Baybaşı'nı tanıyıp tanımadığını sormaktadır.

### Örnek 2: SHOW TV

- (1) S: Tanıyor musunuz Abdülkadir Bey bu Hüseyin Baybaşı'nı?
- (2) AA:Efendim ben önce Diyarbakırlıyım,Diyarbakır milletvekiliyim,veHüseyin=
- (3) S: [evet
- (4) AA: =Baybaşı de Diyarbakır'lı, Lice'li. Bunu gösteren fotoğraf ta ee bir =
- (5) S: [evet. Tanıyor musunuz kendisini
- (6) AA= Diyarbakır gecesinde çekilmiş olan bir fotoğraf. Zaten ben bir politikacı
- (7) olarak üstelik bakan olarak Diyarbakırlılar'ın yani hemşehrilerimin yapmış
- (8) oldukları bu toplantılara gitmek zorundayız yani .....<sup>3</sup>
- (9) S: [anlıyorum
- (10) AA: Derneğin başkanıdır halen de derneğin başkanıdır ıı derneği de ziyaret
- (11) ettim. /?/ mevsiminde olduğu zaman yine bir Diyarbakır gece
- (12) S: [Siz hiç tanıdınız mı ıı
- (13) Abdülkadir Bey ıı Hüseyin Baybaşı'nı tanı
- (14) AA: Efendim tabi derneğe gittiğimde gördüm bir de gecede gördüm gittiğim
- (15) Diyarbakır gecesinde,

Bu örnekte sunucu konuğuna (AA) bir önceki örnekte de görüldüğü gibi bir evet/hayır sorusu yöneltmiştir (1. satır). Ancak AA soruyu doğrudan yanıtlamak yerine kendisini tanıtıcı bilgiler vermeye başlar. Böylelikle AA konu çizgisini yönlendirir. Sunucu 3. satırda kullandığı devam belirteciyle konuşmacının

<sup>3</sup> AA'nın konuşması oldukça uzun olduğundan ve sayfa sınırlaması nedeniyle konuşmanın, sorunun yanıtını içermeyen bu bölümü burada verilmemiştir.

konuşmasına devam edebileceğini vurgular. Ancak AA soruyla bağlantısız gibi görünen açıklamalarını sürdürdüğünden sunucu uygun geçiş noktasında konuşma zeminini ele geçirmeye çalışır (5. satır) ve yanıtın konuyla bir bağlantısı olmadığını vurgulayacak şekilde sorusunu yineler. Bu noktada sunucunun ilk sorusunun yanıtını izleyici sorular sormaya başladığı görülmektedir. Ancak AA konuşmasını uzunca bir süre soruyu yanıtlamadan sürdürür. Ancak 12. satırda sunucu AA'nın sözünü keser ve önceki sorusunu yeniden biçimlendirir. Bu noktada sunucunun konuşmaya girmek için uygun geçiş noktası beklemediği görülmektedir. Sunucunun bu denemesi üzerine AA evet ya da hayır diyerek yanıtlayabileceği bir soruyu kaçamak bir biçimde, Hüseyin Baybaşı'nla tanışıklığına neden olan ortamlara ilişkin bilgileri öncelikli olarak sunma yoluyla yanıtlar. AA'nın verdiği yanıtın sorunun anlamı 14. satırda çıkarımlanabilmektedir.

Aşağıdaki örnekte bir sunucu yönetiminde birden fazla konuşun katıldığı, TBMM'de yapılan bir oylama sırasında yaşanmış olan "mükerrer oy skandalı" konusunun tartışıldığı haber programından bir kesit incelenmektedir. Katılımcılardan MB oylamada açık oylama yapılması yerine işaret oyunun kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun ardından sunucu diğer bir katılımcı olan ve Meclis oturumunu oylama sırasında yönetmiş olan YH'ye MB'nin oylama şekli konusunda yapmış olduğu önerileri değerlendirmesini isteyen bir soru yöneltir:

### Örnek 3: KANAL D

- (1) DS: Ben burda ben oturumu yöneten Sayın Hatipoğlu'na dönmek istiyorum, siz
- (2) nasıl değerlendiriyorsunuz efendim bu oylama şekli konusunda Sayın
- (3) Başesgioğlu'nun söylediklerini? .....<sup>4</sup>
- (4) YH: Efendim Sayın Başesgioğlu ıı Allahtan ki sizin takdim ettiğiniz biçimde
- (5) bir oylama skandalı diye takdim etmedi, teşekkür ediyorum, bu fevkalade
- (6) yanlıştır, oylama skandalı sözü ee skandallar biliyorsunuz bilinçli olarak
- (7) özellikle yapılan olaylara toplumun hazmedemeyeceği, hukukun kabul
- (8) edemeyeceği ıı olaylara ancak skandal denir. Burda yanlışlıklar yapılmış
- (9) olabilir, bu zaman zaman oluyor, bu şundan oluyor, mükerrer oylar çıktı
- (10) mesela, siz isterseniz bir sayın Milletvekili otuz tane oy da atsa o milletvekili
- (11) için bir oy sayılır çünkü tasnifte aynı insan adına mükerrer oy çıkabilir, bu
- (12) şundan kaynaklanır bazan biz çok şahit olmuşuzdur, bizdeki basılı oy pusulaları
- (13) ee yırtılma ayrılma kolaylığı sağlansın diye böyle zımbalıdır delinmiştir o
- (14) delikler adeta zimba görevi görür 2 parçayı birbirine bağlar, sayın üye onu
- (15) koparıırken 2 tane birden koparmış ve ikisini birden atmış olur ama
- (16) değerlendirilirken o tek oy olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bu gibi mükerrer
- (17) oylamaları skandal kabul etmek doğru değildir.
- (18) S: Sayın Başesgioğlu siz ne diyorsunuz? Buyrun.

<sup>4</sup> Konuşmalarda konumuzla doğrudan bağlantılı olmayan bölümler aktarılmamıştır.



YH kendisine yöneltilen ve bir değerlendirme yapmasını öngören soru karşısında ilk olarak bir yeniden biçimlendirmeye girişir. Bu çerçevede tartışmanın başlangıcında yapılan tanıtıcı giriş sırasında Meclis'te yapılan oylamanın skandal niteliğinde olduğundan sözedilmiş olması ile bir önceki konuşmacının sözleri arasında bir bağlantı kurarak hızlı bir konu değiştirimi gerçekleştirir. Daha sonra kendi belirlediği konu çizgisi doğrultusunda oylamanın skandal bir oylama olmadığını, ancak oylama sırasında bir yanlışlık yapıldığını vurgular. Böylelikle YH programın başındaki tanıtıcı tanımlamalar ile diğer katılımcının sözlerini yeniden biçimlendirerek konuyu tamamen başka bir yöne taşımayı başarır (4. ve 5. satırlar). Bu yanıt Harris (1991)'in sınıflandırmasına göre değerlendirildiğinde sözkonusu yanıtın sınıflandırmanın hiçbir basamağına uymadığı görülür çünkü yanıt sorunun araştırdığı bilgiyi hiçbir aşamada sağlamamaktadır. Yanıttan dolayı olarak sorunun araştırdığı bilgiyle ilgili herhangi bir çıkarıma ulaşmak da söz konusu değildir. Böylelikle YH, Greatbatch (1986)'in belirttiği gibi sorulan soruyu yanıtlamak yerine konu çizgisini kendi belirlediği doğrultuda yönlendirmiştir. Buna ek olarak YH, Clayman (1993)'ün araştırmalarında ortaya çıkmayan bir yeniden biçimlendirme yapmakta ve tartışma programı sırasında kullanılan anlatımlarla diğer bir konuşan kullandığı anlatımları yeniden yorumlayarak konu değiştirimi yoluna gitmektedir. Bunu yaparken izleyicileri, diğer katılımcıları ve sunucuyu önceden uarmaya gerek görmemekte ve örtük konu değiştirimi yapmaktadır. Buna karşılık sunucunun bu konu değiştirimine müdahale etmediği ve YH'nin konuşması bittiğinde konuşma zeminini MB'ye aktarmaya çalıştığı görülmektedir. Bu da sunucunun konu değiştirimini ya da sorunun yanıtı bırakıldığını algılamamış olduğu izlenimi yaratmaktadır. Bir başka seçenek de iki tartışmacıyı karşı karşıya getirme eğilimi olabilir.

Sonucu örneğimizde Refah Partisi'nin kapatılması üzerine yapılan bir televizyon programının bir kesiti incelenmektedir. Bu programda stüdyoda bulunan parti genel başkanı NE, stüdyoda bulunan bir gazetecinin (S3), bir sunucunun (S2) ve canlı TV bağlantısı yoluyla dışardan katılan bir başka gazetecinin (S1) sorularını yanıtlamaktadır.

#### Örnek 4: KANAL 7

- (1) S1: Eee Sayın Erbakan ben bir de düşüncemi de müsaade ederseniz arz etmek
- (2) istiyorum şimdi mesela siz bu 100. maddenin çiğnendiğinden söz ettiniz, .....
- (3) Refah Partisi'nin tüzel kişiliğiyle ilgili 69. madde var, dolayısıyla acaba diye
- (4) soruyorum ben bir anayasa profesörü tabii ki değilim, acaba bu 100. madde
- (5) yani hakkında soruşturma açıldıktan sonra tekrar dava açılmaz hükmü partiniz
- (6) için de geçerli olabilir mi? Efendim müsaade ederseniz ee ee konuşmamı kısaca
- (7) sürdürmek istiyorum, 69. maddeye dayanarak açtı başsavcı davayı ve o birazcik
- (8) da parlamentonun bir noksanlığından kaynaklandı gibi geliyo, ..... orada eee

- (9) işte kanuna aykırı cylemlerin odak noktası haline gelmesi Anayasa Mahkemesi'nce tesbit edilir diyince bi anlamda bu kanundan sonra çıktığı için ee bu
- (10) anayasa değişikliği bu kanunu uygulamadılar, dolayısıyla burada zannediyorum
- (11) Parlamento'nun da bir ee içi ertelemesi ve bu uyum yasaşının çıkmaması
- (12) dolayısıyla Refah Partisi bu manada bir haksızlıkla karşı karşıya kaldı, ben ee
- (13) bir bunu söylemeyi ee bir görev addettim, ikincisi siz şimdi bu kanuni
- (14) değişiklikleri yaptırmağa gayret ediyorsunuz ve ee yeni bi parti çalışmasından
- (15) ziyade Refah Partisi'nin kapatılmaması bu takım bi takım değişiklikler
- (16) yaptıktan sonra bunu bir ceza hukuku gibi ıı mütalaa ettiğiniz için geriye doğru
- (17) işletmesi ve Refah Partisi'ni açtırmağa gayret ediyorsunuz fakat bu dava ıı
- (18) Anayasa Mahkemesi'nde açtırıldıktan sonra size hiç bi destek vermeyenler ve
- (19) 28 şubat sürecinde çok rahat bir şekilde destekleyenler acaba sizin bu anlamdaki
- (20) teşebbüsünüzü bugünkü olağanüstü şartlarda destekleyecekler mi? ıı Benim esas
- (21) sorum bu yalnız müsaade ederseniz bizimle sizin bir benzerliğinizi ortaya
- (22) koymak istiyorum, Anayasa Mahkemesi efendim söz ve fiillerinden dolayı.....
- (23) acaba İspanya'daki gibi bir sisteme geçilemez mi yani siyasi partiler hiç
- (24) kapatılmasın ama kim suç işlediyse o suçlarından dolayı hüküm giymek şartıyla
- (25) milletvekillikleri de düşün partiden de atılsınlar hatta mahkum da olsunlar
- (26) acaba bu istikamette Refah Partisi'nin bi girişimi olacak mı efendim .....
- (27) NE: Sağolun çok teşekkür ederim. Önce birinci temas buyurduğunuz hususa
- (28) cevap vermeye çalışayım. Bir defa Anayasa'nın 100. maddesi hükümet icraat-
- (29) larının olur olmaz tenkit edilmemesini, Meclis'in en yüksek organ olduğunu ve
- (30) Meclis bi karar verdikten sonra artık bunun yargı konusu yapılamayacağını
- (31) teminat altına alan bütün dünyanın parlamenter sistemlerinde yürüten bir esası
- (32) getirmiş Türkiye'de koymuştur. şimdi ne yapmış Meclis efendim Başbakanlık'ta
- (33) bilmem iftar yemeği vermişiz, bak buraya bi resim getirdim biraz sonra da
- (34) bahsedeceğim bu resim ne biliyor musunuz, benim verdiğim iftar yemeğinden
- (35) bir yıl önce sayın Demirel'in [D] bütün dünyanın hocalarına şeyhlerine verdiği
- (36) bir toplandı. ....Ne var bunda? ..... Artık antidemokratik bir şekilde üyelerin
- (37) hareketiyle parti kapatmıyacağız diyor 1995 değişikliğini bunun için yapıyor,
- (38) parti odak haline gelirse kapatılabilir ancak diyor. şimdi siz nası olur da
- (39) Türkçenin bu kadar açık kuralı karşısında Anayasa Mahkemesi'nin tespiti ile bu
- (40) iř olur, yani bunun manası Anayasa Mahkemesi nası tespit ederse eder o tespit
- (41) etti mi partiyi kapatırsınız diye bir yorum yapmak mümkün mü? ..... O zaman
- (42) bu okullarda biz bu Türkçe dersini niye okutuyoruz Allah'aşkına? Bu ancak
- (43) kelimesi ancak Anayasa Mahkemesi'nin tespiti ile olur demiyor, ancak odak
- (44) olması halinde odak olmanın önüne konmuş ancak,Türkçe matematik gibi
- (45) lisandır,kanun koyucu buna dikkat ediyor...
- (46) S1: [Sayın Erbakan Sayın Erbakan burda bir şey
- (47)

Bu örnekte görüldüğü gibi S1 NE'ye oldukça uzun ve karmaşık bir soru yönelir. Bu soru aslında üç sorudan oluşmaktadır. NE 28. satırda sunucunun kendisine yönelttiği çok bileşenli sorunun [göstermelik izin eylemi (token request)+soruya giriş+SORU+YORUM] ilk kısmını yanıtlayacağını belirtir. Bu tutum Clayman'ın (1993: 166) çalışmasında belirttiği gibi karmaşık bir soruyu yanıtlarken kullanılan bir strateji gibi görünmektedir. Bu noktada NE soruyu kısaca yeniden biçimlendirir ("birinci temas buyurduğunuz husus"). Sorunun ilk kısmı evet ya da hayır gerektirmektedir (5. ve 6. satırlar) ancak NE doğrudan soruyu yanıtlamak yerine söylediklerinden dolayı olarak "evet" çıkarımlanacak biçimde bir açıklama yapar (29-33. satırlar). 100. maddeye ilişkin ayrıntılı bir açıklama yapma gereği duyar ve örnekleme (33. satır) girişir. Bu örnekleme sorunun yönünü biraz değiştirmektedir. NE ayrıntılı biçimde 100. ve 69. maddeleri tartışmaya başlar ve Refah Partisi'nin kapatılmasının yanlış ve haksız bir karar olduğunu zengin yinlemeler yoluyla vurgular. NE meclis kararının yargı konusu yapılamayacağını belirtmektedir. Açıklamaları dikkatle incelendiğinde NE'nin yanıt sonrası konu değiştirimi (Greatbatch, 1986) gerçekleştirdiği görülecektir. NE 5. ve 6. satırlarda sorulan soruya yanıt vermeyi amaçladığını belirterek konuşmaya başlayıp konuyu tümüyle partisinin kapatılması üstünde yoğunlaştırmış ve örtük bir konu değiştirimine yönelmiştir. Sunucu tarafından da konuyu araştıran izleyici sorular (probing, pursuing questions) sorulmaz. NE kendi görüşü ve fikirleri doğrultusunda konuşmayı yönlendirir. Ayrıca NE sunucunun 2. (14-21. satırlar) ve 3. (24-27. satırlar) sorularını hiç yanıtlamaz çünkü 47. satırda yine aynı sunucunun söz almasıyla konu başka bir yöne kayar. Böylelikle bu karmaşık soru tam olarak yanıtlanmaz ancak katılımcı soruyu istediği gibi yeniden biçimlendirerek konu değiştirimi yoluyla görüşlerini aktarır.

## 6. Sonuç

Bu çalışmada politik içerikli haber tartışmalarında katılımcıların, sunucuların sorularını doğrudan yanıtlamadıkları, kaçamak/dolaylı yanıtlar vermeyi yeğledikleri durumlarda kullandıkları kaçamak yanıt stratejileri ile sunucuların karşı stratejileri incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar incelenen örnekler özelinde şöyle özetlenebilir:

1. Katılımcılar yanıtlamak istemedikleri evet/hayır soruları karşısında soruyla edimsel ve önsayıltı açısından bağdaşık ve bağlaşıklık özellik gösteren ancak sorunun araştırdığı bilgi değerini tam olarak sağlamayan ya da sorunun edimsel etkisine meydan okuyan yanıtları yeğlemektedirler (Örnek 1). Katılımcılar örtük biçimde konu değiştirimi yaparak konu çizgisini kendi istekleri doğrultusunda belirleyebilmektedirler (Örnek 1, 3 ve 4). Bir başka strateji ise katılımcının yanıtında çıkarıma yol açan bilgileri sunmasıdır (Örnek 1, 2 ve 4). Katılımcılar yeniden biçimlendirme yoluyla da kaçamak yanıt verebilmektedirler (Örnek 3 ve 4). Katılımcıların kullandığı bir başka strateji de yanıt sonrası konu değiştirimi olarak

karşımıza çıkmıştır (Örnek 4). Katılımcılar, soruyla tamamen bağlantısız, konu çizgisini değiştirmeye yönelik yanıtlar da verebilmektedirler (Örnek 3).

2. Sunucular katılımcıların kaçamak yanıtları karşısında tepkisiz kalabilmekte ve yeni bir konu başlığı belirleyen sorular sorabilmektedirler (Örnek 1, 3 ve 4). Sunucular dolaysız yanıt alabilmek amacıyla bir önceki soruyu yeniden biçimlendirerek katılımcıya yönlendirmektedirler (Örnek 1). Sunucular yanıt alamadıklarında yanıt izleme amaçlı olarak bir önceki sorularını açmıylayarak yeniden sormaktadırlar (Örnek 2).

Görüldüğü gibi haber tartışmalarında sunucuların sorularına tam olarak yanıt vermek istemeyen katılımcılar çok çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar. Sunucular ise zaman zaman kaçamak yanıtları engellemek amacıyla karşı stratejiler kullanmaktadırlar ya da kaçamak yanıtları karşılıksız bırakmaktadırlar. Sunucuların deneyim dereceleri soruların kaçamak olarak yanıtlanıp yanıtlanmadığının ayırıldılmesinde önemli bir rol oynamaktadır çünkü deneyimli politikacılar ustalıklı biçimde sezdirmeden örtük konu değiştirmeyi yaparak kaçamak yanıt verebilmektedirler. Ancak belli bir politik görüşü destekleyen sunucular politikacıların konuşmak istedikleri konu çizgisini belirlemede, politikacılar da arzu ettikleri biçimde konuşmaktadırlar. Bu durumda konu çizgisi sorunun belirlediği başlıktan sapsa dahi sunucular müdahale etmemektedirler.

#### Kaynakça

- Clayman, S. E. (1993). "Reformulating the question: A device for answering/not answering questions in news interviews and press conferences". *Text*, 13 (2): 159-188.
- Greatbatch, D. (1986). "Aspects of topical organization in news interviews: The use of agenda-shifting procedures by interviewees". *Media, Culture and Society*, 8 (4): 441-455.
- Harris, S. (1991). "Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews". P. Scannel (haz) içinde, *Broadcast Talk*. London: Sage, 76-99.
- Heritage, J. & Greatbatch, D. (1991). "On the institutional character of institutional talk: The case of news interviews. D. Boden ve D. H. Zimmerman (haz) içinde, *Talk and Social Structure: Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis*. Cambridge: Polity Press, 93-137.
- Schegloff, E. & Sacks, H. (1973). Opening up closings. *Semiotica*. 8 (4): 289-317.
- Yemenici, A. (1998). "Haber tartışmalarında kullanılan dil üzerine bir araştırma." *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.